Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия:
zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

2009 жыл
3-чю июнь,
бараз кюн.
№ 104 (18205)

Багъасы 3 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ ВРЕМЯ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ТЮБЕШИУ

Магъаналы вопросну сюзгендиле

КъМР-ни Президенти Арсен Каноков Москвада Россейни Сбербанкыны таматасы Герман Греф бла тюбешгенди. Аланы араларында уллу жылыулукъ бла,шуёх халда бардырылгъан ушакъны кезиуюнде республикагъа кредитле бериуню ёсдюрюуню эмда Сбербанкны Къабарты-Малкъарны инвестиция проектлерине къатышыуун кючлендириуню онглары сюзюлгендиле.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

Комиссия

КъМР-ни Президентине терсликлерин кетериуню юсюнден тилек жиберилгенди

КъМР-ни Президентинде Терсликни кечиу жаны бла комиссияны жангыртылгъан къауумуну жыйылыуу болгъанды. Анга къырал властьны органларыны, конфессияланы, жамаат биригиулени келечилери, билим бериу, медицина учреждениялары оноучулары, культураны адамлары, юристле киргендиле. Жыйылыуну ишин башлардан алгъа ала кёп жылланы бет жарыкълы ишлегени ючюн Хасан Думановха жюрек ыразылыкъларын билдиргендиле. Энди комиссияны председатели Владимир Вороковду - КъМР-ни жамаат-культура фондуну оноучусу.

Къурау вопросну сюзюп бошагъандан сора комиссия аманлыкъ этгенлери ючюн тутмакъда тургъанланы терсликлерин кечиуню юсюнден экеуленни тилек къагъытларына къарап башлагъанды. Ала уа уголовный закон бла алып къарагъанда, уллу аманлыкъ этгенледиле. Комиссияны членлери тюз оноу этер, жууапха тартылгъанланы терсликлери къаллай бир болгъанын ачыкълар ючюн, алгъадан аланы кеслерине эм ала тутулуп тургъан учреждениялары администрацияларыны келечилерине тюбегендиле. Ала бла ушакъ бардыра туруп, терсленнген адамланы этген аманлыкълары къаллай бирге ауур болгъанларына, эндиге дери алагъа сюд этилгенине бла къалгъанына, саулукъларына, ишлери сюдге тюшгюнчюге адамлыкъларына берилген багъагъа, терсликлерин боюнларына алгъанларына бла къалгъанларына, этген аманлыкъларына сокъуранннганларына, мындан арысында законнга боюн салып жашаргъа итиниулерине, колонияда не ишлегенлерине, администрациясыны оюмуна къаралады.

Россей Федерацияны терсликни кечиуню юсюнден тилек къагъытха къарауну жорукъларыны болумуна тийишлиликде комиссияны ахыр оноуу эм битеу керекли документле Къабарты-Малкъар Республиканы Президентине жиберилгендиле.

Д. ХАШХОШЕВ, КъМР-ни Президентини Администрациясында къырал-право управлениялы терсликни кечиуню вопрослары жаны бла бёлюмюню таматасы.

Ара шахар

Энчи бегим чыгъаргъанды

Урунуу рынокда къысымлыкъны кетериуню къошакъ мадарларыны программасыны чеклеринде Нальчикни мэриясы энчи бегим чыгъаргъанды. Хакъ тёлеу бла тамамланырыкъ жамауат ишле быйыл шахарны къайсы организацияларында эм предприятияларында къураллыкълары тохташдырылгъанды. Анга кёре, шахарны администрациясы бла халкъны иш бла жалчытыу арасы 100-ден аслам адамгъа иш табылырча этерикдиле.

Жарашдырылгъан тизмеде тийрелени тапландырыу эм жашиллендириу жаны бла ишлени къауму белгиленнгенди. Энчи алып айтханда, жамауат хайырланнган транспорт предприятиялада 15 ишчи жер белгили этилгенди. «Спецавтотранс» предприятияда болжаллы халда иш бла 10 адамны жалчытыргъа боллукъду. «Горзеленхоз» трестни бёлюмлеринде 30 ишчи жер къурарча онг барды.

Адамланы болжал ишле бла жалчытыуну мадарлары шахар округну эллеринде да этилликдиле. Юлгюге, Хасанияда 30 адамгъа, Кенжеде 16 адамгъа, Акъ-Сууда 10 адамгъа иш табыллыкъды. Аланы иш хакълары 5 минг сомдан аз боллукъ тюйюлдю.

Ол мадарла Нальчикни тапландырыу жаны бла бир къауум ишлени тамамларгъа болушурукъдула. Экинчиден а, ала экономика кризисни кезиуюнде ишсизлени, студентлени, тюрлю-тюрлю сылтаула бла иш хакъ алалмай тургъанланы къолайларын игилендирирге онг берликдиле.

Бу вопросланы юсюнден Нальчикни халкъны иш бла жалчытыу арасына Ахохов атлы орамда 141 А номерли юйге барыргъа неда 44-07-04 телефон бла сёлеширге боллукъду.

КЪУБАДИЙЛАНЫ Нюржан. Нальчик шахарны администрациясыны пресс-службасы.

Къурулуш

Футбол майданла салынырыкъдыла

Бахсан эм Прохладный шахарлада жалгъан кырдыклары бла футбол майданла ишленирикдиле. Бу эки объектни къурулушлары 2009 жылда тамамланырыкъланы санына киргенини юсюнден КъМР-ни Правительствосу буйрукъ къабыл этгенди.

Республиканы экономиканы айнытыу эм сатыу-алыу министри Мусукланы Алий ангылатханнга кёре, ол къурулушлагъа ахча федеральный эм республикалы бюджетледен (21 млн. сом) бёлюнюрюкдю.

Эсигизге салайыкъ, Къабарты-Малкъарда «Развитие футбола в КБР на 2009-2015 годы» деген республикалы целевая программа жашауда бардырылады. Анга кёре, республикада 391 футбол майданла ишленирикдиле.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

Приём

Хар келген ырахат болуп кетерча

«Единая Россия» политика партияны председатели В.В. Путинни жамаат приёмныйинде КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануар адамланы тилеклерине тынгылагъанды. Бу къуллукъда ол бу жумушну биринчи кере бардыргъанды. Ишни башлардан алгъа ол адамланы жарсыуларын кетериуде битеу амалланы хайырланыргъа кереклисин чертгенди эм хар келген адамны жюреги ырахат болуп кетерча этерге кюреширигин белгилегенди.

Биринчи болуп Чеченланы Ануар З.Боросованы - КъМР-ни 45-жыллыкъ стажы болгъан сыйлы врачыны – жюрек къыйынына тынгылагъанды. Бу тиширыу ишлеген жеринде чыкъгъан тюрлю-тюрлю сылтаула бла къыйын болумгъа тюшгенине тарыкъгъанды. В. Вураки уа ырысхысын приватизация эталмай тургъанын билдиргенди. Анга Ануар Ахматович кеси энчи болушлукъ этерге сёз бергенди.

Приёмну кезиуюнде, анга уа 11 адам келген эди, адамланы жашау журтла эм дарманла бла жалчытыуну эм башха вопросла да кётюрюлгендиле. Право сакълаучу органланы къуллукъчуларыны ишлерине тарыкъгъанла да бар эдиле. Адамланы битеу тилеклери тинтилип, жууаплы ведомстволагъа жиберилликдиле. Ала къалай толтурулгъанларына уа Парламентни спикери кеси контрольда тутарыкъды.

Татьяна ГЕДГАГОВА.

КъМР-ни ПАРЛАМЕНТИНДЕ

Гитче эм орталыкъ бизнесге - танг болушлукъ

Билдиргенибизча, республиканы законла чыгъарыучу органыны президиумуну КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануарны башчылыгъы бла бардырылгъан кезиулю жыйылыуунда «правительстволу сагъатда» сёз Къабарты-Малкъарда инвестиция ишни юсюнден баргъанды.

Экономиканы айнытыуну эм сатыу-алыу министри Мусукланы Алий Къабарты-Малкъарны башчылары арт жыллада ол жаны бла ишни кючлендиргенлерин, бизнесни бла къыралны араларында байламлыкъланы законлагъа таяннган жангы системасы къуралгъанын билдиргенди. КъМР-ни Парламенти да инвестиция ишни игилендирирге себеплик этерик законопроектле къабыл этгенин чертгенди. Къыралны жанындан не болушлукъ этилгенини юсюнден айта, инвесторлагъа баш магъаналы проектлени жашауда бардырыргъа субвенцияла бёлюннгенлерин, инвестиция иш бла кюрешген субъектлеге, ала къуру къалырбыз деп къоркъмаз ючюн къоранчлары къайтарыллыкъларына гарантияла, налог льготала, кредитле да берилгенлерин эм башха мадарла этилгенлерин чертгенди.

Министр айтханнга кёре, гитче эм орталыкъ бизнесни айнытыугъа уллу эс бурулады. Энчи республикалы программа да жашауда бардырылады. Предпринимательлеге банк кредитлерини бла лизинг борчларыны процент ставкаларыны бир кесеги къайтарылады. Кёрмюч жерлени арендагъа алыр ючюн этилген къоранчлагъа, качествону халкъла аралы стандартларына кёре, сертификатла алыугъа субсидияла бериледиле.Аладан сора да, КъМР-ни Президентини программасына кёре, предпринимательлик бла кюрешген адамла даражалы халкъла аралы бизнес-школлада усталыкъларын ёсдюредиле. Кризисни болумларында ишлерге къолларындан келлик оноучуланы эмда гитче бизнесге кадрланы хазырлау барады. Айырмалы бизнес башламчылыкълагъа грантла бериледиле.

Мусукланы Алий быйыл гарантиялы фонд къураргъа мурат этилгенин да билдиргенди. Дагъыда Къабарты-Малкъар Республиканы Президентинде Инвестициялы эмда Предпринимательство жаны бла да советле къуралгъандыла. Проектлерин кёргюзтгенлеге къырал болушлукъ бериуню бла къалыуну юсюнден оноуну да ма ала этедиле.

-Былтыр эмда быйылны биринчи кварталында 32 уллу эм орталыкъ инвестиция проект жашауда бардырылгъанын, алагъа 5,5 миллиард сом инвестиция салыннганын белгилемей жарамаз,-дегенди Мусукланы Алий.-Аланы араларында тонгуз комплексни, теплицаланы, канат жолну экинчи кесегини къурулушлары, терек бахчачылыкъны айнытыу эм башхалары да бардыла. Турист-рекреация комплексни айнытыу бла байламлы проектлеге уллу магъана бериледи. Къабарты-Малкъарны делегациялары, халкъла аралы кёрмючлеге бла ярмаркалагъа къатышып, алада баш магъаналы бизнес-планланы кёргюзтедиле.

Докладчы айтханнга кёре, энчи иелени бла къыралны араларында бирге ишлеуню кючлендириуге да энчи эс бурулады. РФ-ни регионланы айнытыу министерствосунда бир къауум проектлеге РФ-ни Инвестиция фондундан ахча бёлюнюр жаны бла иш къаты бардырылады. Республикада интернет-портал да ишлейди. Анга къарагъан адам КъМР-де инвестиция ишни юсюнден толу хапар билаллыкъды.

Ахыры 2-чи бетдеди.

МАЛЧЫЛЫКЪ

Алгъа барыу эсленеди

Былтырны бу кезиую бла тенглешдиргенде, республикада малчылыкъ бёлюм алгъа ышаннгылы атламла эте барады. КъМР-ни Эл мюлк эм аш-азыкъ министерствосуну малчылыкъ эм къумаландырыу иш жаны бла бёлюмюню шартларына кёре, юсюбюздеги жылны озгъан беш айында малланы саны былтырны ол кезиуюнден эсе юч процентге жууукъгъа кёбейгенди эм тууарла 230 мингнге жетгендиле. Аланы 104 минги ийнекледиле.

Тенглешдирилген кезиуню ичинде 11 тоннадан артыкъ тууар эм юй къанатлы эт сатылгъанды. Ол жаны бла ёсюу а 14 процент болгъанды.

Ол жетишимни болдурууугъа «Агропромышленность комплексни айнытыу» миллет проектни жашауда бардырыугъа республиканы башчылары тийишлисича эс бургъанлары, жангы эм хайырлы инновация проектле ишге таукел сингдирилгенлери эм башха тюрлю мадарла ахшы себеплик этгендиле. Аны хайырындан, башда юлгюге келтирилген тарихледен сора да, республика сют алыуну эки эм жумуртхала чыгъарыуну уа тёрт кереге кёбейтгенди.

Шёндю коллектив мюлклени, фермерлени маллары тау жайлыкълададыла. Алада отлау игиди. Малчыла къыйналмай, бир затдан да керекли болмай урунурча жер-жерледе тийишли онгла къуралгъандыла. Ол эм башха тюрлю мадарланы хайырларындан фермалада ийнекледен сют алыу кюнден-кюннге ёсе барады.

Бизни корр.

Акция

Халал кёллюлюк

Сабийлени къоруулауну халкъла аралы кюнюне аталып, бирси кюн ингирде Нальчикни культура эм солуу паркындагъы Жашил театрда жыл сайын бардырылыучу «Тамашалыкъгъа ийнанабыз»- «Барыбыз да сабийлеге болушайыкъ» деген ат бла акция бардырылгъанды.

Уяналаны Аминат кесини къыйынындан сабийлеге юлюш чыгъарады.

Ол кюн сахна жарыкъ жырладан бла тепсеуледен толу эди.

Сакъ жауун да аны ючюн тохтагъанча, ингир алагъа кёкде булутла да кетип, бир кесек аязады. Акцияны республиканы Президентини, Правительствосуну, Парламентини, «Единая Россия» битеуроссей политика партияны республикада бёлюмюню, шахар администрацияны, энчи иели предприятияланы: «Холод» ачыкъ акционер общество, ДОМО тюкен, «Эльбрус» химчистка, Кровля-центр, Юг медиа, фирма Европорта, «Медиум», МОБИ+ни болушлукълары бла «Импреза» агентство къурагъанды.

Юч сагъат чакълы баргъан концерт программаны «Нальцук» юлгюлю сабий ансамбль ачханды. Республиканы эстрадасыны белгили жырчылары Тёппеланы Алим, Азрет Арамисов, Светлана Тхагалегова, Даната Дурова, «Каллисто» эм «АМИКС» тепсеу ансамбльле, дагъыда башхала театргъа келгенлени жырлары, тепсеулери бла къууандыргъандыла.

Сахнаны аллында уллу мияла орун. Акциягъа къатышханла, концертге келгенле да ингирни ахырына дери къолларындан келгенича ары ахча атханлай тургъандыла. Бек биринчи болуп, ол огъурлу ишни республиканы Президентини экономика вопросла жаны бла советниги Уяналаны Аминат башлагъанды.

Ачыкъ залгъа да адамла тохтамай келе эдиле. Аланы араларында КъМР-ни Парламентини депутатлары, министерстволаны бла ведомстволаны башчылары, Нальчикни «Спартак» командасыны футболчулары да бар эдиле. Бир кесек замандан зал да толады.

Ингирни бардыргъан Татьяна Третьяк бла Азамат Беков сахнагъа КъМР-ни саулукъ сакълау министри Вадим Бицуевни чакъырадыла.

-Медицинада ишлегенле саусуз сабийлеге къолларындан келгенича болушадыла. Алай ол азлыкъ этеди. Алагъа сиз да бизге къошулуп болушсагъыз, ол кесини хайырын келтирлигине ийнанама,-дегенди министр.

Ахыры 2-чи бетдеди.

ДУНИЯДАН ХАПАРЛА

Ахчаны оюмлу жояргъа

Правительствону кезиулю жыйылыуунда РФ-ни Президенти Дмитрий Медведевни Парламентге бюджет Посланиясында айтылгъан болумланы жашауда бардырыуну вопрослары сюзюлгендиле. Посланияны ёзеги аяулукъну, белгиленнген къоранчланы азайтыу бла угъай, биригип ишлеу бла, жангы производствола къурау бла, инновация онгланы хайырланыу бла жалчытылыныргъы белгиленнгенди.

Жыйылыуда энчи адамланы бизнеслерини эм банк кредитлени, заманында къайтармазла деп, къоркъуп берирге сюймегенлерини юслеринден вопрослагъа да къаралгъанды.

Газ къаугъала башланнгандыла

Евросоюз аны чегинде болгъан къыралланы къыш кезиуде газ бла жалчытыуну жолларын излейди. Ол болумда, Россейни къатышдырмай, Украина бла келишимле этерге, Россейден а гарантияла алыргъа кюрешеди, Киевни ахчасы да, газы да болмагъанын биле тургъанлай.

Европаны къыралларын къыш айлада газ бла жалчытыр ючюн, Украинаны эм бир-бир къыраллада болгъан хранилищелени газ бла толтурургъа керек болуп турады. Алай этер ючюн а, Россей Украинагъа болушургъа керекди, дейди Евросоюз.

Аны бла байламлы РФ-ни Президенти Дмитрий Медведев кесини оюмун айтханды: «Газ Россейге угъай, Украинагъа, аны жери бла европалы къыраллагъа керекди. Алай эсе, Евросоюзну, Россейни, Украинаны араларында юч жанлы келишим этилирге керекди. Ол келишимге не аз да бузукълукъ этилсе уа, хакъ алгъа тёленмесе, газ да бериллик тюйюлдю».

Айырыула бийик даражада ётгендиле

Юг Осетияда озгъан ыйых кюн энчи къыралдача Парламент айырыула биринчи кере болгъандыла. Бери 20-дан аслам тыш къыраллы къараучу да контрольлукъ этерге келгенди. Аладан бирини айтханына кёре, айырыула бийик даражада ётгендиле.

Айырыу пунктлагъа тизмеледе болгъанланы 80 проценти келгендиле. Ала 34 депутат ючюн къол кётюргендиле. Толу болмагъан итоглагъа кёре, айырыучуланы асламысы «Единство» партия жанлы болгъанларын кёргюзтгендиле.

Ющенкону къужур айтыулары

Украинаны президенти Виктор Ющенко, озгъан жылдача, газ бла байламлы келишимлеге, ала Украинаны сейирлерине чюйре келедиле деп, жангыдан къарааргъа чакъыргъанды. Юлия Тимошенко (Украинаны правительствосуну башчысы) келишимле этгенде къыралны сейирлерин сатханды, дейди.

Ишеклик бла тутхандыла

Египетде россейли студентледен 37-син тутхан эдиле, виза низамгъа бузукълукъ этгенсиз деген ишеклик бла. Аладан 22-синден къалгъанларын башларына эркин этгендиле. Бизни дипломатларыбыз, не бек кюреше эселе да, алыкъа къалгъанланы ычхындыралмай турадыла.

Бандитни излейдиле

Москвада алгъаракъда инкассаторланы бирин ёлтюрюп, бирин да жаралы этип, 4 миллион сомну алып къутулгъан бандитни излеу бардырылады.

Басмагъа **ХУЧИНАЛАНЫ Ануар** хазырлагъанды.

Жазылыу

Хурметли жамауат!

2009 жылны экинчи жарымына «Заман» газетге жазылыу бошалыргъа айдан аз къалгъанды. Сиз алыкъа бу магъаналы жумушну тамамламай тура эсегиз, амал табыгъыз да, почтагъа атланыгъыз.

Жангыз миллет газетибизге жазылыу - хар таулу юйюрню сыйын кёргюзтген ишди.

Жазылыуну багъасы тюрленмегенди, алгъыннгылай къалгъанды - 356 сом 10 капек.

Бизни индексибиз - 51532

Гитче эм орталыкъ бизнесге - танг болушлукъ

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Сёзню андан ары бардыра, «КъМР-ни инвестицияларыны бла айныууну агентствосу» ОАО-ну генеральный директору Тимур Махов бюгюнлюкде бу биригиу кесини инвестиция ишин ючге бёлюп бардыргъанын айтханды: гитче предпринимательствогъа болушлукъ этеди, Президентде Советни жыйылыуунда сюзюлген проектлени хазырлаугъа бла аланы жашауда бардырыугъа къатышады, Директорланы советинде къабыл кёрюлген проектлени толтуруу бла кюрешеди.

Биринчи ишини юсюнден айта, докладчы жангы ишчи жерле къурар неда производстволарын кенгертир ючюн, ахча керек болгъан предпринимательлени тилеклерине къаралгъанын билдиргенди. Быллай проектлеге ахча бёлюуню юсюнден оноу этген артыкъда къыйын болгъанын чертгенди.

- Аллай предпринимательлени баш муратлары,не да этип, ахчаны къолгъа алыуду. Аны къалай къайтарлыкъларыны юсюнден а ахырыда бла сагъыш этмейдиле. Алай анга да къарамай, агентство аллай проектлеге ахча бла болушууну онгларына къарайды, объектни финанс-мюлк ишини болумларын тинтеди, - дегенди Тимур Махов.

Ол дагъыда КъМР-ни инвестицияларыны бла айныууну агентствосуна къаллай проектле тюшгенлерини, ала экономика эм юридический жаны бла да къаты тинтилгенлерини юслеринден билдиргенди. Жюрютюлюп келген законодательствогъа келишмеген болумлары ачыкълансала, аланы кетериу жаны бла консультация жумушла этилгенлерин чертгенди.

Докладчы 2009 жылда АПК эмда къурулуш бла байламлы проектле артыкъда хайырлыгъа саналгъанларын эсгертгенди. Алайды да, республиканы тюрлю-тюрлю шахарларында бла районларында аллай 9 инвестиция проект сайланнганды. Алада белгиленнген ишле тамамлансала, 689 жангы ишчи жер ачыллыкъды, бюджетге жети жылны ичинде орта эсеп бла 650 миллион чакълы бир сом тюшерикди, эл мюлкню бла къурулушну андан ары айнытыргъа, аланы бютюн хайырлы этерге онг чыгъарыкъды.

КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануар РФ-ни башха субъектлеринде уа мюлклеге бла предпринимательлеге къыралны жанындан къаллай болушлукъ этилгенин, аланы сынауларын бизни республикада хайырланыргъа онг болгъанын бла къалгъанын билирге сюйгенди, министерство жангы амалланы билип турур ючюн, не иш бардыргъанын соргъанды.

-Хау,аллай иш бардырылады, башха субъектлени сынауларына биз юйренирге хар заманда да хазырбыз,-деп жууаплагъанды Мусукланы Алий. Сора «Эксперт РА» рейтинг агентство бардыргъан рейтингни итогларына кёре, инвестицияланы салыргъа артыкъда уллу онгла болгъан россейли регионланы араларында Къабарты-Малкъар сегизинчи жерни алгъанды, алай бла айырмалы оноуланны санына киргенди,деп къошханды. Алайда да, алгъын жылла бла тенглешдиргенди, инвестиция иш игиленнгенди. Аны къой, Къабарты-Малкъарда бизнесге башха субъектледен эсе уллу болушлукъ этиледи.

Докладчыла дагъыда вице-спикер Натби Бозиевни, Экономика политика, энчи иелик эм предпринимательство жаны бла комитетни председатели Ирина Марьяшны, Промышленность, жол мюлк, транспорт эм связь жаны бла комитетни председатели Сафарби Маремуковну сорууларына да жууапла бергендиле.

Экономиканы айнытыу эм сатыу-алыу министерство, кесини ишин регион инвестиция политиканы жорукъларын бузмай бардыргъанын белгилеп, президиумну членлери тийишли оноу этгендиле. Анда Правительство республиканы экономикасына инвестицияла не къадар кёп келирине мындан ары да себеплик этерге керекди,деп тохташдырылгъанды. Шахарланы бла районланы администрацияларына уа артыкъда хайырлы инвестиция проектлени айырыу, андан сора, аланы Къабарты-Малкъарны Президентинде советни къарауна хазырлау жаны бла араны къураргъа кереклиси айтылгъанды.

Андан сора, парламентарийле башха вопросланы сюзюуге кёчгендиле. Бюджет,-налогла эм финансла жаны бла комитетни председатели Каншоуби Ахохов «Къабарты-Малкъар Республиканы 2008 жылгъа республикалы бюджетини юсюнден» КъМР-ни Закону къалай толтурулгъаныны юсюнден» законопроект бла шагъырей этгенди. Бу документ депутатлагъа ала кеслерини предложенияларын бла эсгертиулерин хазырлар ючюн жиберилгенди.

Аграрный политика эмда жер бла байламлы халла жаны бла комитетни председатели Хажмурид Тлехуговну, законодательство эм къырал къурулуш жаны бла комитетни председатели Заур Апшевни, экономика политика,энчи иелик эмда предпринимательство жаны бла комитетни председатели Ирина Марьяшны айтханлары бла Россей Федерацияны башха субъектлерини законла чыгъарыу бла байламлы башламчылыкъларын сюзюлгендиле эмда аланы асламысы къабыл этилгенди.

Парламентни ишин къурау, регламент эм депутат этика жаны бла комитетни председатели Зайрат Шихалиеваны билдириуюне тынгылап, президиумну членлери бу адамланы Парламентни Сыйлы грамотасы бла саугъаларгъа оноу этгендиле: саулукъ сакълауда кёп жылланы ахшы ишлегенлери эмда жетишимле болдургъанлары ючюн Битоков Леонид Нарычевични- РФ-ни Саулукъ сакълау министерствосуну «Республикалы клиника больница» къырал саулукъ сакълау учрежденияны баш врачыны поликлиникала жаны бла заместителин, Макытланы Магометни жашы Тахирни – Чегем муниципальный районну Булунгу элинде «Амбулатория» муниципальный саулукъ сакълау учрежденияны баш врачын, Мациев Александр Юрьевични- Май муниципальный районну Ново-Ивановское элинде «Участка больница» муниципальный саулукъ сакълау учрежденияны участка терапевт врачын. Дагъыда Север Кавказда миллетле аралы байламлыкъланы кючлендириуге бла айнытыугъа къыйын салгъанлары, бийик профессионал усталыкълары ючюн да Ставрополь крайны къазакъларыны «Ставрополье» къырал жыр эмда тепсеу ансамбли бла Къалмукъ Республиканы «Тюльпан» къырал жыр,тепсеу ансамбли да республиканы законла чыгъарыучу органыны Сыйлы грамотасы бла саугъаланнгандыла.

Жыйылыуну ахырында Чеченланы Ануар Чегем муниципальный районну ветеранларыны советини атындан Каншоуби Ахоховха Хорламны Кюнюнде урушну ветеранларына болушлукъ этгени ючюн ыразылыгъын билдиргенди.

Люба БАТЫРОВА,
КъМР-ни Парламентини
пресс-службасыны
башчысы.

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Ингирде республиканы Парламентини депутатлары Шауаланы Илияс, Азамат Кашеев, Заур Апшев, Арсен Маремуков, шахар Советни депутаты Моллаланы Алим, дагъыда кёп башхала сабийлеге болушлукъгъа кеслерини ахчаларындан бергендиле. Президентни аппаратында ишлегенле да биркюнлюк иш хакъларын ётдюргендиле, КъМР-ни Физкультура эм спорт жаны бла министерствосу (министр А.Афаунов), «Эльбрустурист», «Къабмалкъальпинист» ачыкъ акционер обществоланы (генеральный директорлары Сабанчыланы Азрет бла Моллаланы Салих) 50 минг сом , республиканы Баш сюдю да 11 минг сом бергендиле.

Халал кёллюлюк

«Спартакны» футболчуларыны атындан сахнагъа Аслан Машуков бла Александр Амисуашвили чыкъгъандыла. Ала, саусуз сабийле сау болурларына ийнанып, орунга конверт бла ахча атхандыла.

Бек игиси уа, ол кюн ары сабийле, жаш адамла да кёп келгенлери эди. Ала да ол огъурлу ишге кеслерини юлюшлерин къошхандыла.

Сахнаны бир жанында экранда саусуз сабийле жатхан палатала. Алада къышда сууукъ, жайда уа исси болуучуду. Нальчикде завод алагъа пластик терезеле орнатханларын, жырчыларыбыз Текуланы Амур, Азрет Арамисов, Татьяна Третьяк, Султан Ураган, Ирина Ракитина къан бере тургъанларын кёргюзтгендиле. Ары келгенле алагъа къарсла бла тюбегендиле.

-Хар кимни да аллай саусуз сабийлеге кюн сайын да болушуп турур амалы болмаз. Алай башха зат эталмасакъ да, къайсыбызны да къан берирге къолубуздан келликди,-дегенди Ирина Ракитина.

Ол ингирде тюшген ахча толусунлай онкология саусузлагъа, айхай да, сабийлеге болушлукъгъа къоратыллыгъы айтылгъанды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Суратланы автор алгъанды.

АДАМ ЭМ АНЫ ИШИ

«Билмеген затымы кесиме кечмейме»

Юйюрде бир адамыбыз ауруса, ол къалай къыйын кёрюннгенин сынамагъаныбыз хазна болмаз. Аллай кезиуледе болушлукъну уа, айхай да, врачладан сакълайбыз.

Ауругъанлагъа болушлукъ этип, аланы кеслеринден, атааналарындан ыразылыкъ табып ишлегенле уа аз тюйюлдюле. Россейни анестезиологларыны-реаниматологларыны федерациясыны правленини эм ол федерацияны нейроанестезиологларыны-нейрореаниматологларыны секциясыны члени, Нальчикде республикалы клиника больницаны врачы Геккиланы Сафарны къызы Жаннет да аллайладан бириди.

Ол билимин, заманын аямай, саусузлагъа болушуп келгенли жыйырма жылдан атлагъанды. Биз аны бла ушакъ этерге келгенибизде да, ол жашауу келген эркегырыуну операциягъа хазырлай тура эди.

Геккиланы къызлары КъМКъУ-ну медицина факультетинде окъугъан кезиуюнде къ адарын хирургия бла байламлы этгенди. Анестезиологиядан интернатураны бошагъандан сора Жаннет республикалы клиника больницагъа келеди. Бир ненча жылны аны бла бирге перинатальный арада да ишлеп тургъанды. «Врач болгъан биринчи кюнюмден окъуна хар саусузгъа къалай бакъгъанымы, къаллай амалланы хайырланнганымы, саусуз ким болгъанына дери да кесими дефтеримде жазыула этгенлей келеме. Ол мени энчи архивимчады. Андан сора да, бу тюрлю жумушну бардыргъаным мени ёсериме, аны бла бирге уа саусузлагъа болушлукъ этиуюмде игиден-иги онгланы табаргъа, излерге болушханлай келеди», - дейди ушакъ нёгерим.

Болсада аны медицинагъа жолу тынч тюйюл эди. Больницагъа келген кюнюнден башлап окъуна къыйын саусузлагъа багъаргъа анга буюргъандыла. Нейрохирургия бёлюмде ишлерге уа алай кёпле сюймейдиле. Не десек да, тийишли оборудование болмагъаны да жаш адамланы аны сайларларына чырмау да бола эди.

Алай Жаннет Сафаровна биринчи кюнден окъуна ишлерге, юйренирге итиннгенди. Аны эслеп, анестезиология эм реаниматология бёлюмню таматасы Къудайланы Абдулкерим да къыйын операциялагъа къатышдырып тургъанды. Мыйы бла «ишлерге» онгла къураргъа юйретгенди.

«Мен ангыламагъан, билмеген затым болса, аны кесиме кечмейме. Бизни ишибизде охо, заманым былай оза турсун, дерге жарамайды. Аны себепли билимими, усталыгъымы ёсдюргенлей, библиотекамы да байыкъландыргъанлай турама», - дейди андан ары Жаннет.

Бюгюнлюкде да кёп саусузгъа болушлукъ этедиле врачны къоллары. Алгъаракъда республикабызда биринчи кере сабийлеге кохлеарный имплантант салыннган эди. Ол операциялада да аны къыйыны уллуду.

Кесини биринчи саусузун а Геккиланы къызлары эсинде бюгюнча тутады. Жашауу келген тиширыуну чегилеринде кёпгени бар эди. Врачланы болушлугъу бла ол сау къалгъанды. Ол кюнлени эсгере, врач былай дейди: «Мен ол заманда кесиме бегирек реаниматологча неда интенсивный терапевтча кёрюннге нме. Билимим бютюн терен болурун сюйгеним да андан эди».

Алай бла Жаннет Петрозаводск шахарда специализацияны ётерге кёлленеди. Аны сайлагъаны уа ол кезиуде къыралда анестезиологиядан биринчи кафедра мында ачылгъаны бла байламлы эди. Аны оборудованиясы да Россейде бек игиге саналгъанды.

«Пертрозаводск бай жерди. Аны себепли аны медицина институтунда аллай кафедраны ачаргъа онг болгъанды. 16-чы октябрь бу шахарда анестезиологланы кюнюне саналады. Институтда болгъан оборудованиядан, башха жетишимледен да кёрмюч къурап, ары келгенлеге кёргюзтюючюдюле. Мен да ары кёп кере бара туруучума.

Бир жол а реаниматологланы битеудуния федерациясыны президенти, американы врач Питер Сафар да келген эди. Ол, кёрмючге къарай кетип, сау болугъуз мени жашлыгъыма къайтаргъаныгъыз ючюн, деген эди. Мен бу затны не ючюн айтама? Бизни врачларыбыз, оборудованияны осаллыгъына да къарамай, ишлерге, болушлукъ этерге итинедиле», - дейди ол.

- Санкт-Петербургну А.П.Поленов атлы илму-излем институтунда да Жаннет Сафаровна ишлей тургъанлай окъугъанды. Аны бошап, 1998 жылда профессор Анатолий Кондратьевни башчылыгъында «Вводный наркоз диприваном, фонтанилом и клофилином нейрохирургических больных» деген темагъа кандидат диссертациясын къоруулагъанды. Шимал ара шахарыбызны медицина академиясыны алим советы аны ишине ахшы багъа бичгенди.

Бу врачны жараулу библиотекасы да барды. Ол а жаланда аны кесине угъай, коллегаларына да болушлукъду. Тыш къыраллада да анестезиологиядан лекцияла окъуп тургъан профессор Анатолий Зильберни китапларын да врачла бек хайырлыгъа санайдыла.

Усталыгъын, билимин да ёсдюрюрге эринмегени, жюрек итиниулюгю Жаннетни мыйыгъа этилген къыйын операциялада ишлерге келтиргендиле. «Мыйы аллай сейир затды. Аны юсюнден сёз бла айтып ангылатхан тынч тюйюлдю. Адамны чархында тюрленирге болмагъан клеткала жаланда мыйыдадыла. Ала алышынсала, бизни эсибизде жукъ сакъланырыкъ неда акъылыбыз боллукъ тюйюлдю.

Ма аны ючюн сейирди ол. Аны себепли биз, врачла, мыйыны «ишлерге» къалай ала эсек да, аны ызына да алайынлай, башхача айтханда, анга хата келтирмегенлей салыргъа керекбиз. Бизни борчубуз-ауругъан адам сакъат болуп къалмагъанлай, жашаугъа акъылын тас этмегенлей, кеси кесине къараялырча болуп къайтырча этергеди.

Андан сора да, операцияны кезиуюнде врачха болушхан медсестра да уллу магъананы тутады. Ол жаны бла мен Гелястанланы Лейлягъа, Тёппеланы Наташагъа, Чочайланы Мадинагъа, Нина Беловагъа бек ышанама. Ала барысы да медицинагъа кёллери бла берилген къызладыла»,-дейди Жаннет Сафаровна.

Жыйырма жылдан артыкъ заманны ичинде врач беш мингден артыкъ адамгъа болушханды. Ол кёпмюдю, азмыды? Хыйсап этигиз: жаланда бир адамны жашаугъа къайтаргъан, аны кёзлерини жарыгъанларын кёрген окъуна уллу къууанчды.

«Анча жылны ичинде операциялагъа юйренчек да болгъан болурсуз, къоркъгъан неда саусузгъа эригенча сезимле уа сизни къыйнамаймыдыла», - дейме. Ол а: «Билемисиз, къоркъама неда эрийме десенг, ишлеяллыкъ тюйюлсе. Жаланда саусузну жашауун сакъларгъа керек болгъаныны юсюнден сагъыш этеме. Бизни республикада арт кезиуге дери аллай къыйын операцияланы этилгенине ийнаныр кибик да тюйюл эди. Алай энди сынауубуз барды. Бизни юйретгенлеге Къудайланы Абдулкеримге, Борис Белемготовха, Маргарита Гетегежевагъа бек ыразыма», - дейди.

Жаннет Сафаровнагъа юй жумушунда сабийлери Сардиянланы Азамат бла Мариям болушлукъ этедиле. «Медицинада ишлеген адам кеси да кёп къыйын затха тюбейди. Бир затха да къарамай, тамбла ишге келирге, сени сакълап тургъан саусузгъа болушургъа кюч, къарыу да керекдиле. Аланы уа жаланда кеси юйюрюнгде табаргъа боллукъду», - дейди ушагъыбызны ахырында ол. Юйюрю уа уллу болушлукъду Жаннетге. Баш иеси Ибрагим таянчакълыкъ этмесе, кече, кюн демей, аллай къыйын саусузлагъа не хазна болушалыр эди.

Къайсы ишде да профессионал адам ызындан келгенлени юйретирге тийишлиди. Жаннаны да бардыла андан кёп затха юйреннген окъуучулары. Ол тогъуз жылны ичинде университетде анестезиологиядан бла реаниматологиядан дерсле берип тургъанды. Аны студенти Даша Шматко бюгюнлюкде Израильде анестезиологду.

Кюн сайын да Геккиланы Жаннетни излеп анга кёпле келедиле. Алай эсе да, анга ышанадыла, ол керекди алагъа.

МОКЪАЛАНЫ Зухура.
Суратны **ХОЛАЛАНЫ Марзият** алгъанды.

БОЛУМ

Лифтле жангыртыладыла

Хайырланыу болжаллары бошалгъаны бла байламлы бюгюнлюкде республикада 64 лифт тохтапдыла. Аладан 37-си Тырнаууздады. Аланы бир къауума район больницаныкъыладыла.

Нальчикде уа аланы саны 17-ге жетеди. Шёндю алагъа ремонт этиле турады эм жууукъ заманда лифтле ишлеп башларыкъдыла. Алай андан алгъа алагъа къалай ремонт этилгенине Ростехнадзорну келечилери къарарыкъдыла.

Нальчикни администрациясыны пресс-службасындан билдиргенлерине кёре, быйыл шахарда 34 эски лифтни жангылагъа алышхандыла. Ол жумуш кёп фатарлы юйлеге ремонт этиу жаны бла федеральный адрес программагъа кёре бёлюннген ахчагъа тамамланнганды.

КЪАСЫМЛАНЫ Аминат.

Жандауурлукъ

Къайгъырыулукъ хычыуунду

Сабийлени къоруулауну халкъла аралы кюнюнде Прохладна районну Приближная станицасында къулакълары эшитмеген сабийле тургъан интернат-школда къонакъда КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануар, РФ-ни МЧС-ни КъМР-де Баш управлениясыны таматасы Сергей Шагин эм офицер къауумну келечилери болгъандыла.

Интернатны директору Елена Лазовая билдиргеннге кёре, мында 75 сабий барды. Ала бла 45 сурдопедагог ишлейдиле. Къонакъла мында тургъанла керекли затла бла къалай жалчытылыннганларын соргъандыла, школну мюлк-техника базасыны болуму бла да шагъырейленнгендиле.

- Сабийлерибиз бир затдан керекли боладыла деп айталлыкъ тюйюлме, алай жанындан бир тюрлю эс бёлюу алагъа хычыуунду, - дегенди Елена Владимировна.

Къонакъла келтирген жумушакъ мебель, спорт керекле, илляула эм татлы ашарыкъла управленияны офицер составыны биркюнлюк иш хакъына сатып алыннган эдиле. Сабийле уа алагъа эсден терк кетмезлик концерт программа кёргюзтгендиле. Макъамланы эшитмеген къызчыкъла бла жашчыкъла миллет тепсеулени тепсегендиле, жырла айтыргъа кюрешгендиле.

Сергей Шагин белгилегеннге кёре, мында сабийлеге, жашауда абызырамазча, энчи усталыкъла берип чыгъарадыла, ол а бек уллу ишди.

-Къулакълары эшитмегенликге, аланы къарамлары жарыкъды. Школну быйыл бошап чыгъарыкъла жашауда хайыр келтирирге сюйгенлерин ангылатхандыла, муратлары толсунла, - дегенди Сергей Иванович.

КъМР-ни Парламенти бла РФ-ни МЧС-ни КъМР-де Баш управлениясы мындан ары да бу школгъа болушлукъ этип турургъа оноулашхандыла.

ГЕРИЙЛАНЫ Асият.

ФЕСТИВАЛЬ

Поэтни атын жюрютген ара ачылгъанды

«Сабийликни планетасы» деген ат бла жыл сайын Элбрус районда Сабийлени бла жаш тёлюню чыгъармачылыкъларын айнытыу арада фестиваль бардырылады. Ол кюн къошакъ билим берген республиканы бек иги учрежденияларындан бири, ЮФО-да окъуна, озгъан окъуу жылны итогларын тергегенди.

Быйылгъы фестиваль, башха жылладача, бек иги къуралгъанды, сейирли да болгъанды, аны себепли анга къатышханла бу байрамны барысы да жаратхандыла. Аны къонакълары уа Элбрус районну башчысыны биринчи заместители Афашокъаланы Раиса, социальный политика бёлюмню таматасы Жаболаны Виссарион, Билим бериу управленияны башчысыны заместители Мурачаланы Людмила, районну Тиширыуларыны советини председатели Ахматланы Мариям эдиле. Ары белгили малкъар поэт Мокъаланы Магометни жашы Ачемез да чакъырылгъан эди.

Ол да бошдан болмагъанды: кёп болмай бу арагъа поэтни аты аталгъанды, фестиваль да анга жоралангнганды. Ара ачылгъан заманда Мокъаланы Ачемез Элбрус районну бла араны башчыларына аны атасына этген хурметлери ючюн ыразылыгъын билдиргенди, ыспас этгенди. Мында юйреннген сабийлеге бла аланы ата-аналарына бу байрамда алгъыш сёзлерин Афашокъаланы Раиса бла Ахматланы Мариям айтхандыла.

Фестиваль ачылырны аллында уа, бери келгенле сабийле къоллары бла этген затладан хазырланнган кёрмючню кёрюрге онг тапхандыла. Ол кеси да Культура дворецни фойесинде ачылгъанды. Дагъыда мындагъылагъа ара кеси чыгъаргъан газетни биринчи номерин да юлешгендиле. Энди сабий эм жаш тёлю араны кесини мини-типографиясы барды.

Фестивальны кезиуюнде тюрлю-тюрлю сабий биригиулени окъуучулары кеслерини фахмуларын кёргюзтгендиле. Халкъ тепсеу ансамбль «Эльбрус», шёндюгю тепсеуню образцовый «Крез» атлы ансамбли, «Тау адетле» фольклор-этнография ансамбль, «Ералаш», «Каприз», «Подружки» атлы эм башха сабий биригиулени коллективлери, вокалистле Аппайланы Тимур, Мырзаланы Диана, Атаккуланы Шамил, Батырбийланы Фатима эм башхала айырмалы болгъандыла.

Районда «Затейник» атлы гинжи театр да ишлейди. Анга къатышханла «Муха-Цокотуха» жомакъны, «Дизайн костюма» эм «Парикмахер иш» деген сабий биригиуледе юйреннгенле уа юс кийимни бла причёсканы жангы модельлерин кёргюзтгендиле. Бу фестивальда битеуроссей эм республикалы конкурслада хорлагъанланы бла призёрланы эм аланы педагогларын да саугъалау болгъанды.

Быйыл араны 16 выпускниги барды. Ала «Информатика», «Парикмахер иш», «Медицина эм биз» деген бёлюмлени жетишимли бошагъандыла. Байрамлы халда алагъа «Мастер» деген сыйлы атлагъа шагъатлыкъ этген свидетельстволаны бергендиле.

А. ТАЛАЕВ.

ЮБИЛЕЙ

Биринчи малкъарлы фольклорчу

Орусбийланы Сафар-Алий туугъанлы быйыл 150 жыл болады. Ким эм къаллай адам эди ол? Аны юсюнден къысха билдирейик.

Ол Огъары Бахсанда 1859 жылда туугъанды. Акъыллы, билимли адам эди. Исмайыл аны алгъа Владикавказда реальный училищеде окъутады. Андан сора жаш Петровск-Разумовский академиягъа киреди. Аны айырмалы бошап, 1885 жылда Малкъаргъа къайтады.

Кеси миллетини фольклорун жыйыуда бу адамны уллу къыйыны барды. 1881 жылда 22-жыллыкъ Сафар-Алийни «Сборник материалов для описания местности и плёмен Кавказа» журналда «Сказания о нартовских богатырях у татаргорцев Пятигорского округа Терской области» деп уллу статьясы чыкъгъанды. Ангылатыулары бла, ал сёз да жазып.

Ол заманлада, белгили алимле В. Миллер, М. Ковалевский бла шагъырей болуп, аланы айтханларына къарай, Орусбий улу этнография, кёлден чыгъармачылыкъ, тил бла бютюнда бек кюрешип тебирейди. «В горских обществах Кабарды» деген статьяларында алимле: «Бюгюнлюкде Орусбийланы Сафар-Алий орус алфавитни хайырланып, кеси миллетини харфлыгъын жарашдыра турады», - деп жазадыла. Жарсыугъа, башлагъан ишин бошаргъа тюшмеди анга. Патчахны администрациясы аны артха къайтмазча Ярославский губернияны Углич шахарына ашырады.

Мында ол белгили орус жазыучу Антон Павлович Чеховну къарындашы Михаил бла шагъырей болуп, шуёхлукъ жюрютеди. Аны хайырындан таулу жаш Чеховланы юйюрлери бла танышады. Антон Павловични буюрууу бла Михаил «Преступник» деген белгили хапарын Сафар-Алийни юсюнден жазгъанды.

Малкъар халкъны ауруздан айтылгъан назму чыгъармачылыгъы бла орус окъуучуну биринчи малкъар фольклорчу Орусбийланы Сафар-Алий шагъырей этгенди эм Север Кавказны халкъларыны бир къауумларыны тарых жаны бла бир бирге ушагъанларын кёргюзтгенди. Аны бла бирге Сафар-Алий нарт таурухланы тюрлю-тюрлю вариантлары болгъанларын да чертеди. «Сёзсюз, ауруздан ауузгъа айтыла, тёлюден-тёлюге ёте баргъанда, аланы бир-бир жерлери тюрленнгендиле», - дегенди фольклорчу.

Сафар-Алий жырчыланы да жашауда энчи жерлери болгъанын, халкъ алагъа уллу хурмет этгенин ачыкълагъанды. Сёз бийни, къулну юсюнден баргъанда да, жырчы, ачы болса да, тюзюн айтханды. Ол себепден адамла аланы бек хурметлегендиле.

Муслийман дин халкъгъа терен синге башлагъанда, эфенд иле, моллала жырчыла бла кюрешип тебирегендиле. Аланы этгенлерин гюняхха санагъандыла. Халкъны сейирин сакълай, жырчыла да дин къуллукъчулагъа къажау тургъандыла.

Молла бла жырчыны арасында болгъан бир ушакъны юлгюге келтиреди Орусбий улу. «Сен динден тышында тургъан адамса. Жамауатха заранынг жетеди. Сени кибиклени къыстаргъа, ёлтюрюрге керекди», - дейди дин къуллукъчу. Ол а: «Угъай, мени ызымдан тюшерге керек тюйюлдю. Бек алгъа сени. Сен халкъны тонайса, мен а бир сёзюм бла окъуна къоркъакъны батыр, жигитни уа халкъыны къоруулаучусу, гудучудан тюз ниетли адам этеме. Аманлыкъчы манга кёрюнюрге къоркъады. Мен битеу хыйлачы затлагъа, аман ишлеге къажаучума», - деп жууап къайтарады.

Жырчыны аузунда жюрюген бу къуш къанатлы сёзлени артда А. Веселовский хайырланнгъанды. Андан сора уа профессионал жазыучулагъа аладан юйренирча кавказлы жырчыланы уллу адамлыкълары болгъанын М. Горький юлгюге келтиргенди.

Орусбий улу малкъарлы нартланы уллу, къарыулу, къыйынлыкълагъа тёзюмлю адамланыча кёргюзтеди. Жортуулгъа чыгъа, ала: «Ачлыкъ неда бир къоркъуулу иш сынаргъа тюшсе эди», - деп тилегендиле. Къыйынлыкъла, къоркъуулу иш сынаргъа тюшмеген жашауну ала жашаугъа санамагъандыла. Кеслерини къарыуларын, жигитликлерин кёргюзтюрча, сынарча болумла излегендиле.

Нартланы халларын Сафар-Алий тынгылы ачыкълагъанды. Бек алгъа нартла деп аллай миллет болмагъанды. Аланы адамла къурагъандыла. Экинчиден а, ала жашауларын къуру тонауда ётдюрюп турмагъандыла, асламын зор этиучюле бла кюрешледе ётдюргендиле. Малкъарлы нартла эмегенле бла урушханлай турадыла эм аланы хорлагъан да этедиле.

Малкъар нарт эпос башхалагъа ушамайды. Онтогъузунчу ёмюрню биринчи жарымында окъуна эпос назму халда айтылгъанды. Хар нарт жигитге жоралаңнган жыр барды.

Халкъ чыгъармачылыкъны сюйгенледен Сафар-Алийни кесини да энчилиги бар эди. Ол нарт таурухлада юйретиу жанына уллу эс бургъанды. Халкъ чыгъармачылыкъ миллетни бурун заманын ачыкълай эсе, Орусбий улуну да бу ишде кёп къыйыны барды.

1911 жылда Нальчик округну юрист-консульту Шаханланы Басият Сафар-Алийни Малкъаргъа къайтарыргъа эркинлик алыргъа кёп кюрешгенди. Алай умутуна жеталмагъанды.

БАЙДАЛАНЫ Мусса.

Жангы китап

Унутулгъан жерни ханс басмай къалмаучуду

Мария бла Виктор Котляровла бу кюнледе басмадан чыгъаргъан ишлери, къалай-алай болса да, республикабызны хар адамы бла байламлыды. Кеси да, уллудан тутуп айтханда, хар юйюрге кирирге керекди. Нек дегенде ол бош китап тюйюлдю, Эсгериуню китабыды. Бир тюрлю терсликлери болмай, политика репрессиялагъа тюшюп, азап чекген адамланы эсгериуню. 5200-ден артыкъ адам киргенди ары - аланы бушуулу къадарлары, юзюлген жашаулары, жюрек ачыулары...

...Китапны хар бетин ачыгъыз да, сталинчи репрессияланы нечик кенг жайылгъанларын, кюйсюзлюклерин, ол уу Къабарты-Малкъаргъа да жетип, къаллай уллу законсузлукъ, артыкълыкъла этилгенлерин шарт кёрлюксюз. 1937-1938 жыллада къыралда политика сылтаула бла 1,7 миллион адам тутулгъанды, аладан 700 минги илишаннга салыннганды.

Бизни республикада политика репрессиялагъа тюшгенлени саны энтта да тюз тохташдырылмагъанды, тюрлю-тюрлю кёргюзтюледи: 6 мингден 55 миннгнге дери. Биринчи тарихни терс болгъаны бизни китапдан окъуна кёрюнюп турады (анда 5200 адамны аты барды). Экинчи санаугъа уа 1944 жылда кёчюрюлген малкъар халкъ саулай къошулады.

Тюзю, эштада, бола келиучюсюча, ортадады. 1935 жылда Къабарты-Малкъарны халкъы 301 минг, ол санда къабартылыла 152 минг, малкъарлыла 41 минг, оруслула бла украинлыла 93 минг, башхала да 15 минг (Уллу совет энциклопедия. 1937. т. 30. с. 402) болгъанларын эсге алсакъ, репрессияны тирменине республикабызны халкъыны асламысы тюшгенин кёрюп, титирейсе. Бир-бир тукъумла тамырлары бла къурутулгъандыла. Энишгеде келтирилген шартлагъа (ала сайланмай алыннгандыла) бир къарагъыз.

Тутулгъанла: Кардановладан 31 адам, Коцевладан - 9 (7-си Сармаководан), Къудайладан 13-сю, Кулешледен (Прохладный) - 12, Куниевладан - 17 (13-сю Нартандан), Кючюкладан 32, Кушховладан - 16, Мамхеговладан - 15, Сотталадан 15 (жетеуленни бир кюн тутуп, бир кюн ёлтюргендиле), Тавкешевладан - 18 (7-си Сармаководан, 10-су да Огъары Куркужинден), Тлостановладан - 10, Топорченколадан - 4, Шакъманладан - 17 (асламысы Огъары Холамдан), Шогеновладан - 43 (аладан 14-сю илишаннга салыннгандыла), Мирзойладан 28 адам (7-си илишаннга салыннганды).

Бу адамланы къадарлары уа бютюн жарсыулу болгъанды: Жолабладан беш къарындаш тутулгъандыла, Жанхот Инароков эки жашы бла илишаннга салыннганды, бир жашы да Граждан урушда ёлгенди. Конарев жашы бла бир кюн тутулгъанды, бир ненча кюнден экиси да тутмакъда ёлгендиле. Кючюкланы Солтанны юч жашы да (алагъа 20, 22, 23 жыл бола эди) илишаннга салыннгандыла, аталарын а кёчюргендиле.

Тагир Кясов 84 жылында илишаннга салыннганды, ары дери уа 5 жылны тутулуп тургъанды, дагъыда беш жылгъа туугъан жеринден къысталгъанды. Мария Лескевич 77 жылында «шпионлукъ этгени ючюн» илишаннга салыннганды, Мажид Мисроков 79 жылында ёлтюрюлгенди, 92-жыллыкъ Хагундоко Нагоевни «властьха къажау агитация бардыраса» деп ёлтюргендиле.

Жыйырмажыллыкъ Мысакаланы Мухарбек тутулуп, эки кюнден илишаннга салыннганды. Мурачаладан тёрт къарындаш илишаннга салыннганды, ючюсюн бир кюн ёлтюргендиле. Сахнону юйюрю - 68-жыллыкъ аталары бла эки жашы - «агитация ючюн» бир кюн ёлтюрюлгендиле, къызларын а Уралгъа сюргюннге жибергендиле. Жети жашы болгъан 72-жыллыкъ Сотталаны Алий-Мырзаны эки жашы бла бир кюн илишаннга салгъандыла, дагъыда экиси артдаракъда ёлтюрюлгендиле, ючюсюн а 3,5 эм 10 жылгъа олтуртхандыла.

Туна Сохов (35 жыл) илишаннга салыннганды, къатыны уа къагъанакъ къызчыгъы бла 5 жылгъа тутулгъанды, башха эки сабийлери уа жангыз къалгъандыла.

1912 жылда туугъан Газали Хацуковну 1920 жылда, Серебряковну бандасына къатышханса деп, 10 жылгъа тутхандыла. Альхан Шогеновну 1919 жылда къызылла илишаннга салгъандыла, ол жыл туугъан жашы Ануарны да19 жылдан сора, кулакны жашыса деп, ёлтюргендиле. Бири бириңден гитче он сабийи болгъан 46-жыллыкъ Асланби Шомаховну юч жылгъа концлагерьге олтуртхандыла...

Бир кесек солуу алайыкъ ансы, хар бет, хар къадар да жюрек жарача ачытады. Ол ачыуну биринчи болуп Н.И. Лафишева (Кафоева) сезгенди. Алгъа ол жаланда репрессиягъа тюшген аппасыны - Забитгери Агубековну - къадарын билирге, насыбы тутса, архивде аны суратын кёрюрге сюйген эди. Нина Измайловна кеси уа Узбекистанда туугъанды, аны ата-анасы кёчюрюлген жерде. Жашаулары аман бла юзюлген жууукъларыны юслеринден ол кёп хапар эшитгенди, ахлулары туугъан жерлерине термилгенлерин кеси кёргенди.

1955 жылда Нина Лафишеваны юйюрю Пятигорскге кёчгенди. Аталары Куба элде тохташыргъа унамагъанды, бирле, сюймей, биягъы бир палах этерле деп. Къызчыкъ школну Пятигорскде бошагъанды, физматны уа Нальчикде.

Политика репрессиялагъа тюшгенлени ассоциациясыны Къабарты-Малкъар бёлюмюню правленини председатели С.В. Турчинаны башламчылыгъы бла 2000 жылда Нина Измайловна Эсгериуню китабына керекли шартла жыйып тебирегенди. Ол КъМКъУ-да студентлени математикадан окъутады. Бу ишинден бош заманын Россейни ФСБ-сыны КъМР-де Управлениясыны архивинде ётдюргенди, жалгъан дау бла азап чекген жюзле бла, мингле бла адамланы белгисизликни ауундан чыгъара. Бу китапха материалланы да ол жыйышдыргъанды.

Биринчи том хазыр болгъанда, аны къалай басмалайыкъ деген соруу чыкъгъан эди. Политика репрессиягъа законсуз тюшгенлени ассоциациясы, Эсгериуню китабын басмаларгъа себеплик излеп, кёп жерлеге къагъытла ийгенди, алай киши жууап бермегенди. Биз быллай магъаналы иш не къадар терк тамамланса, ол къадар иги боллугъун ангылап, ахча бёлюнюрюгюн бла къаллыгъын алыкъа билген да этмей тургъанлай, аны чыгъарыуну къолгъа алгъанбыз. Ол заманда, 2008 жылда жайда, бизни бек уллу иш сакълагъанын билмей эдик. Хау, материалны асламысы электрон амал бла берилген эди, алай анда шартланы кёбюсю уголовный ишлени архивлеринден алыннганлары себепли кёп жангылычла болгъанлары ачыкъланнганды. Сёз ючюн, репрессиягъа тюшгенлени туугъан жерлери, эллери, губерниялары, округлары терс жазылып эдиле.

Аны сылтауун ангылагъан къыйын тюйюлдю. Бир жанындан, тутулгъанла орус тилни иги билмегендиле, башха жанындан а, НКВД-да ишлегенле анкетаны жазгъанда кёп халатла этгендиле. Адамны тукъум атын, кесини, атасыны да атын жазгъанда да этилген жангылычла бла байламлы сылтаула да кёп эдиле. Бек къыйыны уа - битеу келтирилген шартланы ары-бери чачылгъанлары, бир формада жазылмагъанлары эди. Аны бир низамгъа салыр, халатланы тюзетир ючюн, бек кёп кюреширге тюшгенди.

Ол иш сегиз айны баргъанды. Ол заманны ичинде китап басма кесини ахчасын къоратып ишлегенди. Алай Эсгериуню китабыны макети хазыр болгъанда, аны басмаларгъа ахча энтта да табылмай тургъаны ачыкъланнганды. Аны халкъдан жыяр акъыл да этилгенди. Аны ючюн деп энчи счёт да ачылгъанды, аны юсюнден республиканы асламлы информация органларыны барысында да билдирилгенди.

Биринчи болуп анга ахчаны Н.И. Лафишеваны жашлары ётдюргендиле. Бир ненча айдан ары андан башха ахча тюшмегени ачыкъ болгъанды. Спонсорланы излеу да хайыр бермегенди. Китап хазыр этилип бошалгъан заманнга битеу да 23 400 сом жыйылгъан эди, аны асламысын да бу иш бла кюрешгенлени жууукълары берген эдиле. Бюгюнлюкде уа ол 57 миннгнге жетгенди. Ол а керек болгъан ахчаны тёртден бири да болмайды.

Анга не айтырыкъса? Айтыр кереклиси да болмаз? Адам бу а менден сора келгенлеге, жашарыкълагъа жарар деп къайгъырмагъан жерни ханс басмай къоймайды. Ма алай болмасын деп салып кюрешгенбиз битеу кючюбюзню китапны чыгъарыргъа. Бюгюн ол дуния жарыгъын кёргенди.

Саулукъ

Жаулу аш эсни игилендиреди

Хар ким да биледи жаулу аш саулукъгъа заран болгъанын. Алай эсе да, америкалы алимле жаулу аш эсни игилендиреди деген оюмлудула.

Специалистлени айтханларына кёре, эсни игиленнгени deoylethanolamide (OEA) гормонла мыйыгъа себеплик этгенлери бла байламлыды. Ол гормонла чегиледе олеин кислотадан къураладыла.

Бардырылгъан сынаула ачыкълагъанларына кёре, OEA-ны хайырындан адамны эси игилей турады неда игиленеди. Алимле келир заманда, аны хайырланып, эсге себеплик этерик дарман жарашдырыр муратлыдыла.

Аэробика болушады

Жюклю тиширыула физкультура этип турсала, кеслерине да, туарыкъ сабийлеге да иги боллукъду. Физкультура жюрекни эм къан тамырланы ишлеулерине, эмбрионну нерва системасыны айныууна да себеплик этеди.

Канзас-Ситини алимлерини къаууму жюклю тиширыуладан 26-сы бла тинтиуле бардыргъандыла. Энчи устройство бла электромагнит толкъунланы хайырланып, алимле, тиширыуну жюрек эм къан тамыр системасыны болумуна къарагъандан сора да, эмбрионну солуу системасыны айныууна эс буруп тургъандыла. Жюклю тиширыула кюн сайын 30 минутну аэробика бла кюрешселе, сабийни жюрегини эм къан тамырларыны бла солуу системасыны айныулары игиленип болгъандыла.

Ара газетледен алынып басмаланадыла.

ЖИГЕРЛИК

Бу сурат 1970 жылны май айыны ахыр кюнлеринде Терк районну Урожайный элини тийресинде алыннганды. Анда сюелгенле (солдан онгнга) Каркаланы Адил бла Акъыланы Мухамматдыла. Ала экиси да Бабугент элни «Чирик кёл» колхозунда къойчула болуп урунннгандыла.

Адил жашаудан кетгенди (жаннетли болсун). Мухаммат а сау-эсен Бабугентде жашайды. Бу кюнледе уа ол кесини сексенжыллыкъ юбилейин белгилегенди. Аны эсгергенине кёре, ол ишлеген заманда колхозну алты жюзюшер къою болгъан эки сюрюуюю бар эди. Сурат алыннган жыл Аккы улу къарагъан къауумну хар жюз ана къюю жюз отуз къозу берген эдиле.

Жолоучуну оюмлары

ХХ жюзжыллыкъны баш кезиуюне Кюмюш ёмюр деп аталгъан эди. Аллай ат XXI жюзжыллыкъны биринчи жылларына берилсе, бютюнда тюз боллукъ эди. Алай биринчи айгъакълау сёз искусствода этилген уллу ишле бла байламлы айтылгъан эсе, бусагъатда уа ол сёз демография (халкъны саныны, миллетлени юслеринден айтылгъан затла) бла байламлы айтылады.

Узакъ ёмюрлени патчахы

Жер жюзюню халкъы къартая барады. Арт жарым ёмюрню кезиуюнде 65-жыллыкъладан абадан адамланы саны 3 кереден асламгъа кёбейгенди. Айный баргъан къыраллада 15 жыллары толмагъан сабийлени саны ол къыралланы халкъларыны жарымы тенгли бир бола кетеди, 65-жыллыкъладан абаданлары халкъны 10 юлюшден бириниден да азыракъды, индустриялы къыраллада уа ол жаны бла болум арталлыда башха тюрлюдю.

Анга шагъатлыкъ этерик шартла Японияда бютюнда кёпдюле. Алтмышынчы жыллада, мен анда ишлеген заманда, 15 жыллары толмагъан сабийле халкъны 36 процентин тута эдиле. Бусагъатда уа сабийлени юлюшлери 13 процент болады, 65-жыллыкъладан абаданла уа къыралда саулай жашагъанланы 20 процентин тутадыла. 2050 жылда уа халкъны хар ючюнчю адамы ол категориягъа къошулурукъду.

Экинчи жанындан а, ишлерге къолларындан келлик японлула (15-65-жыллыкъла) ёмюрню ортасында, шёндюгюледен эсе, 32 миллион адамгъа аз боллукъдула. Башха сёзле бла айтханда, халкъны битеу саныны шёндюгюча юч юлюшден экиси угъай, 3 юлюшден жаланда бири ишлерге керек боллукъду. Демография структураны алай тюрлениую социальный жалчытыуну системасына бек къыйын тюшерикди-хар пенсиячыгъа ишлеген адамладан тёртюсю жолукъгъаныны иши бир тюрлюдю, энди уа бир пенсиячыгъа ишлегенледен жаланда экиси жолугъуругъу арталлыда башха тюрлю иш боллукъду.

Мен Япониягъа Токиода Олимпиада оюнла башланырларыны аллында баргъан заманда, бу къырал узакъ ёмюрлюлени патчахына санала эди. Ол замандан бери Кюнчыгъышны къыралы жашауну орталыкъ ёлчеми жаны бла биринчиликни алгъанлай келеди.

Анда эр кишилени орталыкъ ёмюрлери 79 жылгъа, тиширыуланы уа 85 жылгъа жетгендиле. Японияда XIX ёмюрде туугъанладан бир ненча минг адам шёндю да жашап турадыла. Энтта да бир эки жюз жылдан а жюзжыллыкъланы саны 30 минг адамгъа жетерикди. Къысха айтханда, японлула, узакъ ёмюрлю болгъандан тышында да, ахшы саулукълары бла, бирси миллетлени адамларындан эсе, кёбюрек жашайдыла.

Экинчи жашау

Аллай аты болгъан жамауат организация Японияда белгилиден белгили бола барады. Алтмыш беш жыллары толгъандан сора пенсиягъа кетиу японлуланы 15-25-жыллыкъ «экинчи жашауларыны» башланыуу болуп къалгъанды. Ол къыралда Медицина ассоциацияны оюмуна кёре, уллайгъан адамла насыплы болур ючюн, юч зат керекди. Биринчиден, саулукълу болуу, экинчиден, экономика жаны бла жалынчакъсызлыкъ, ючюнчюден, сюйген ишлеринг бла кюрешиу. Ол затла барысы да жашаугъа таукел къарауну, андан игиликни сакълауну мурдорларыдыла.

Японлула саулукълары бла битеу дунияда да биринчиликни аладыла. Аны баш сылтауу, сёзсюз, аш-суу жаны бла кеслерини миллет тёрелерине кертичиликлери. Ала тахта кёгетлени бла жемишлени эм битим жауланы кёп хайырланадыла, эт жауланы уа бек аз. Протеин аланы чархларында чабакъдан бла къудорудан эм анга ушагъан битимледен чыгъады. Ачытхы (хумаллак) къошулгъан гыржынны орнуна ала бюртюклей тургъан пиринчни жюрютедиле. Японлула асламысында кеслерини жер-жерли эм сезонлу продуктларын хайырланадыла.

Экономика жаны бла жалынчакъсызлыкъны юсюнден айтханда уа, японлу аламатлыкъны болдургъанла къолда жюрютюлген ахча байлыкъны беш юлюшюнден экисини иелери 65 жыллыкъладан абадан адамладыла.

Жангызлай къалгъан къартла

Демография структураны тюрлене барыуу японлу юйюрню да тюрлендиреди, юйюр болумла да анга кёре къураладыла. Сабийлени тууулууларыны коэффициенти (сабийле табаргъа къолларындан келлик тиширыуланы ненчашар сабийлери болгъанлары) 3,6-дан 1,3-ге тюшгенди. Ёлгенлени бла туулгъанланы санлары бир тенгши болуп турур ючюн а, коэффициент 2,2-ден аз болмазгъа керекди. Хал шёндюгюлей къалса, 2050 жылгъа къыралны халкъы 127 миллион адамдан 100 миллионнга азайыргъа боллукъду, XXI ёмюрню ахырына 60-70 миллиондан кёп болмай къалыр деген къоркъуу да барды.

Сабий табаргъа тийишли тиширыуланы жарымындан асламысы эрсизледиле. Номинальный иш хакъына кёре дунияда эм къолайлы бу къыралда бусагъатда жыл сайын 1 миллион сабий тууулады. Урушдан сора къыйын жыллада эм халкъы, шёндюгюнден эсе, юч юлюшден бири тенгли бирге аз къыралдагъындан эсе, эки кереге азды къошулгъан адамланы саны бусагъатдагъы Японияда.

Социальный жалчытыуну Японияда системасы америкалы эм запад европалы системаладан артха къалады. Алай ол жаны бла кемчиликле мында жюрютюлген «юч тёлю бир юй башны тюбюнде» деген конфуцианский тёре бла кетериледиле: тамата жаш атасыны юйюне ие болгъаны бла бирге атаананы къартлыкъларында жумушларын этиуню бойнуна алады.

Алтмышынчы жыллада мен Японияда ишлеген заманымда аллай юйюрле бу къыралны битеу юйюрлерини 4 юлюшлеринден бири тенглисин тута эдиле. Бюгюнлюкде уа жангы къуралгъан юйюрлени жарымындан асламысы, ата-аналарындан айырылып, кеслери жашаргъа сюедиле.

Къыралда шёндю саулайда 45 миллион юйюр бардыла. Аладан 11 миллиону жангыз адамдан эм экеуленден къуралгъанладыла. 25 миллион юйюрде уа ючюшер-тёртюшер адам бардыла. Беш эм андан да кёп адамлары болгъан юйюрле уа жаланда 9 миллиондула, башхача айтханда, аланы «3 тёлюлери да бир юйде» жашайдыла. Японияда шёндюгe дери тёрели болмагъан юйюрле да чыкъгъандыла-жангызлай жашагъан 4 миллион къарт адам, 1,5 миллион жангыз ана бардыла.

Бош олтуруп турмайдыла

Жангыз жашагъан къартайгъан адамгъа кеси сюйген ишле бла кюреширге бютюнда бек керекди. Японияны уллайгъан тиширыулары икебанланы этерге эм чай бла байламлы ишле тамамларгъа бек сюедиле. Эр кишиле уа ариу жазыу этиуню, къошун адырла ишлеуню эм башха тюрлю къол усталыкъланы жаратадыла. Уллу къууанчлада къуралыучу бальный тепсеулеге юйретген кружокла да тёреден кетмегендиле. Тыш къыраллы тиллеге, бютюнда орус тилге, юйрениуге да уллу магъана бериледи.

Японлу пенсиячыланы асламысы жолоучулукъну, туризмни да бек сюедиле. Кендзо Миура Гиннессни Рекордла китабына жазылгъанды. Кесине 100 жыл толурну аллында ол Монбланны бла Килиманджарону тёппелерине чыкъгъанды.

Юлгюлени излеп узакъгъа барып айланыргъа керек тюйюлдю! Мени къызым-японистка, бек къарт японлу пенсиячыланы тилманчлары болуп, ала бла Север полюсха эки кере баргъанды. Бизни полярниклерибизге бек белгили «Ямал» ледокол тюрлендирилип, къонакъ юйге айландырылгъанды, Мурманскдан Север полюсха чалбаш японлу къонакъланы жолоучулукъгъа жюрютеди.

Бу къыралны кёп жашагъан адамларыны барысыны да бир белгили ышанлары-артыкъ ауурлукъларыны жокълугъубарды. Семириу жюрекни артыгъы бла къыйнайды, къан тамырчыкъланы кирлендиреди, склерозну чыгъарады. Японлула шёндюге дери да жюрек-къан тамырла системалары аурумагъанлары бла ёхтемленип тургъандыла. Аланы холестерин тюйюмчекле арталлыда тынгысыз этмегендиле. Болсада бу арт кезиуледе кёп японлула, терк аууэланабыз деп, тёрели рационларына бузукълукъла этедиле, рульну эм компьютерни артларында кёбюрек олтуруп, юйренчек болгъан къымылдау режимлерин бузадыла, алай бла уа узакъ ёмюрлерин къысхартадыла.

Японияны 47 префектуралары араларында бек къужур юлгюге алгъын узакъ ёмюрлюлени жерлерине саналыучу Окинава айрыкамны келтирирге боллукъду. Къыралда бек биринчи «Макдональдс» америкалы базаланы асламысы орналгъан ол префектурада чыкъгъанын чертирге сюеме. Узакъ ёмюрлю адамланы санына кёре биринчи жерде туруучу Окинава шёндю бек ахыргъы жерге «макдональдсланы» хайырларындан тюшгени баям шартды.

Сёзге айтыргъа

Кюнчыгъышны къыралыны 127 миллион адамыны араларында 65-жыллыкъладан абаданла кёп къалмай 25 миллионнга жете кетедиле. Ол а битеу дунияны къыралларында ол жаны бла эм ахшы кёрюмдюдю. Болсада Япониягъа узакъ ёмюрлюлени патчахлары деп бек алгъа мында къартла ахшы саулукълары бла, битеу бирси къыраллада уллайгъан адамладан эсе, иги да кёп заманны жашагъанлары ючюн, жашагъан заманларында социальный тирилиiклерин сакълагъанлары, жашаугъа къууана билгенлери себепли айтылгъанды.

«Российская газетаны» 2009 жылда 2-чи апрельде чыкъгъан номеринден.

ЭСГЕРИУ

Оюнчу Дадаш

Анам газетге къараргъа сюйгенди. Бир жол мен анга «Заманда» «Жигитликни юлгюсю» деген статьяны окъудум. Сёз Османланы Дадашны юсюнден бара эди. Аны Уллу Ата журт урушда Гроссенхайм шахарны къатында жан бергенине экибиз да жарсыдыкъ. Жарсымай а, ол кюнледе уруш Уллу Хорлам бла бошалыргъа жангыз эки ыйыкъ къалып эди.

Дадашны юсюнден анама хапар сордум. Ол къаллай адам эди, къайда ишлей эди, аны билирге сюе эдим дегенде, ол, озгъан ёмюрню отузунчу жылларын бюгюннге кёчюргенча: «Дадашмы дейсе? Аны танымагъан а ким барды да? - деди, ышара. - Бек кюлкючю, жарыкъ кёллю, оюнчу эди ол. Чам эте келир эди, сёлешген халы бла хар бирибизни къайда къууандыра, къайда кюлдюре, чегисиз этер эди. Ишлеген а радиода, газетде да этгенди. Атанг бла бирге тау эллеге кёп жюрюгенди адамладан хапарла жыяргъа, къайда ёзге жумушлары бла.

Бир жол а къамичилеген жауунда жибип, Тёбен Чегемде школда ишлеген Отарланы Саидни юйюне келип тюшдюле. Ол алагъа, бек жарыкъ тюбеп, къонакъбайлыкъ этгенди. Эрттенлигинде уа, Саид бла да саламлашып, ыразылыкъларын билдирип, Нальчикге алай кетгендиле».

Анам айтханнга кёре, Дадаш билимли жаш болгъанды. Кюн сайын ол мени атамы-анамы къоншуларына - Нанийге бла аны юй бичеси Лизагъа - келгенди. Жууукъла эдиле. Нанийни фатарыны бла атамы фатарыны арасы бир къабыргъа бла бёлюннгенди. Юй кеси уа Къабарты орамда, паркга кирген жерде 2-чи номерли эди. Нанийни юйю гитче болгъанлыкъгъа, къарындаш, эгеч болсун, ёзге жууукъла да ары терк-терк келиучю эдиле, сора, анда жашагъанча, кетмей, туруп турур эдиле. Болсада болушлукълары да тийгенди, не затдан да керекли этмей эдиле аланы.

Кючюкланы Магомет да, окъуу китапларын да биргесине алып, келир эди Наний бла Лизагъа, сора китапларын а диванда жатып окъугъанды. Окъуп арыса, жатхан жеринден къопмай, магъаналары серирек болгъан ийнарла жырлай турур эди. Ийнарларына кёре окъуна белгили эди аны, театрны артисти болуп ишлесе, жарыкъ, чам, кюлкюлю рольланы ойнарыгъы. Жаннетли болсун, халкъына кесин сюйдюрген адам болуп кетгенди.

Магомет тургъанлай, Нанийни фатарына Дадаш да кирип келсе уа, алада не лахор, не оюн бар эди, театр Нанийни юйюнде кёреме дерча. Мени атам Наний бла, анам а Лиза бла бир бирге бек иги болгъандыла. «Биз гитче юйюрбюз, Нанийни уа кёресе да, кюн сайын юйю толу къонакъладан. Такъырлыкъда жашайды. Сен не айтыр эдинг биз, бу уллу отоуубуздан бир кесегин бёлюп, Нанийге берсек», - дегенинде атам, анам аны айтханын тюзге санагъанды. Къабыл кёрмей а , эки сюйгенни бир юйюрлю этген Наний болгъан эди сора уа!

«Айтыугъа кёре, Дадаш батыр адам болгъанды», - дедим анама. Ол, сагъыш эте турмай: «Хау, бек чёрчек, кесине бек базыннган, батырлыгъы биргесине туугъан кибик жаш эди. – Аллыбызда столдан узун линейканы сермеп алып, аны къылышча ойнатып: «Мен аскерге барлыкъма. Ёшюнюмде орденлерим бла майдалларым жылтырай алай къайтырыкъма юйге, ма кёрюрсюз!» - деп, ант этгенча, сёзлерине толу ийнанып, айтыр эди.

Артда уа анга аскерге, кертиси бла да, барыргъа тюшдю, Уллу Ата журт урушну жаннган аулакъларында айланып, 1943 жылда ол юйюне да бир къайтып келди, ёшюнюнде уа, тюз алгъын айтханыча, уруш саугъала жылтырай. Кёкюрегине сыйынмай тургъан батырлыгъын Дадаш Ата журту ючюн сермешледе кёргюздю. Ётгюрлюгю ючюн, нёгерлери ол урушха кетгинчи окъуна, атын «батыр» деген сёз бла байлашдырып тургъандыла, «батыр Дадаш» деп.

Ушакъ эте келгенибизде, анам да, мен да бир аз тынгылап турдукъ, сора анамы бети жарыды, бир иги зат эсине тюшгенин сездим. Керти да, алай эди. Эсгериу хапар жангыдан башланды. Бир кюн Наний, Лиза, атам Берт, Дадаш, анам да, Элдарчыкъны къойнуна алып, бирге жыйылып, паркга тебиредиле. Солуу кюн эди. Хауа таза, жылы. Тёгерекде жашил терекле, дарий кибик, жумушакъ кырдыкла, гюлле да чагъа. Паркга киргенлей окъуна, Наний бла Лиза энчи жолчукъ бла жыйындан айырылып кетдиле.

Дадаш бла Берт, узакъгъа кетмей, тюз да биринчи шинтикге олтурдула. Анам а аланы аллында сабийни арлакъгъа-берлакъгъа айландыра турду. Бираздан сабий жагъын этди, къолчугъун артха узатып, «аппалагъа, аппалагъа» деп башлады. Бусагъатдагъы медицина факультетни арт арбазыны аллында уллу скверни бир къыйырында Ленинни, бирси къыйырында уа Сталинни эсгертмелери болуучу эдиле. Жашчыкъ алагъа «аппала» деучю эди. Кюн сайын анасы аны хауагъа чыгъарып къайтайым десе, алайлагъа элтиучю эди. Сквер жашагъан юйлерине жууукъда болгъанды.

Анам нёгерлерине: «Сиз былайда туругъуз, мен а муну «аппалагъа» элтип, эрикгенин кетерип, сизге алай къайтырма», - деп, терен ушакъгъа кирген Бертни, Дадашны да къоюп кетди. Бир ауукъдан, сабийни да къолчугъундан тутуп, къайтып келгенинде уа, сейирге къалды. Сейир-тамаша! Дадаш жокъ, Бертни жанында уа бир тиширыу, тёбен жаныны этеклери жерге жете, башында акъ кюпеси къашларындан да энишге къысылып, кеси уа алай бош да олтурмайды: Бертни къолун кесини къолундан жибермей, бирси къолу бла къучакълап, кёзюне къарай да, ийнакълай...

Анам былайда бир алдау барды деп, ишни болумун ангылап, тиширыуча кийиннген Дадашны акъ жаулугъун да кёзлерине дери энишге тартып, кесин да арлакъгъа тюртюп, жанында олтуруп къалды. Юч жаш адам, юч нёгер, ойнай-кюле, чам эте, солуу кюнлерин алай ашырдыла.

Бу адепли, фахмулу, ётгюр жаш халкъы ючюн жанын-къанын да аямагъанды. Аны атын жюрютген эл школну окъуучулары Дадашны жашау жолун, этген жигитликлерин да толу ачыкълаялсала иги боллукъ эди. Бу керекли ишди. Кязим бош айтмагъанды: «Жигит ёлсе, жигитлиги къалады халкъны эсинде», - деп.

ГУРТУЛАНЫМариям.

ПРОФЕССИОНАЛЛА

Окъуугъа сейирлерин къозгъай

Жаппуланы Анжела Жанхотия элде кичи класслада устаз болуп ишлегенли онбеш жылдан атлагъанды. Аллай бир заманны ичинде ол не къадар сабийни харфланы билирге, окъургъа, санаргъа, жазаргъа юйретгенди. Ол школгъа келгенлени, биринчиден, окъуугъа сейирлерин къозгъайды. Андан сора дерслени жашырынлыкъларына тюшюндюреди.

Жанхотиячы ата-анала сабийлери аны къолуна тюшерлерин сюедиле. Ол да бошдан тюйюлдю. Билим бериуден сора да, Анжела Ахматовна школчуланы тюрлю-тюрлю район, республикалы эришиулеге да тири къатышдырады. Аны бла аланы билимлерин, кёз къарамларын кенгертеди. Ол окъутханла башхаладан айырмалы болгъанлары уа хакъды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратны автор алгъанды.

Спорт

Къаты кюреш

«Нальчик» спорт комплексде 1991-1993 жыллада туугъан жашланы араларында дзюдодан битеуроссей турнир бардырылгъанды. Ол аманлыкъчыланы къолларындан ажымлы ёлген оналтыжыллыкъ Алтууланы Мухамматны хурметине аталгъанды. Ол кеси да 66 килограммгъа дери ауурлукъда эришиучю эди.

Бу жолгъу турнир бешинчиди. Анга Къарачай-Черкесден, Север Осетия-Аланиядан, Ингушетиядан, Чечен Республикадан, Ставрополь крайдан, Къабарты-Малкъардан да жюз элли гёжеф келгендиле. Эришиулеге къатышханланы араларында европалы эм россейли эришиуле алчы жерлеге тийишли болгъанла да бар эдиле.

Турнирни республиканы Физкультура эм спорт жаны бла министерствосу эмда Алтууланы тукъум къурагъандыла. Ол кюн спорт комплексге Нальчикде бийик спорт усталыкъны школуну директору Мухамед Жанимов, жашны атасы Мухтар, жууукълары, ахлулары, шуёхлары, танышлары да кёп келген эдиле.

Эришиуледе хорлатыргъа сюйген жокъ эди. Аны себепли ала къаты баргъандыла. Эм онглулагъа уа саугъагъа кубокла, майдалла, DVD, ахча берирге деп тохташдырылгъан эди.

Битоков Тимур бла Цахилланы Аслан сермешедиле.

Турнир ингирге дери баргъанды. Анда биринчи жерлеге ауурлукъларына кёре Къарачай-Черкесден Огъузланы Альберт, Биджиланы Ислам, Байкъулланы Камал, Алан Кубецов, Север Осетия-Аланиядан Артур Сабаев, Бадраз Абаев, Давид Абаев, Къабарты-Малкъардан Улбашланы Керим чыкъгъандыла.

Андан сора да, хорламгъа итиннгени, бек иги техникасы ючюн энчи саугъалагъа Байкъулланы Камал, Улбашланы Керим, Кантемир Казанов, Султан Алхазоров, Георгий Темиров, къарауучуланы саугъаларына уа Тимур Жамалдинов тийишли болгъандыла. Саугъала тренерлеге, судьялагъа да берилгендиле.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.
Суратны автор алгъанды.

Тарыхыбызны тамашалары

Таш къагъыт

Тауларыбызда айлана, кёп сейир-тамаша затла кёребиз. Бир-бир къая жухлагъа къарасакъ, адамны неда жаныуарны сыфатына асыры бек ушагъандан, муну уа къайсы суратчыбыз ишлеген болур деригинг окъуна келеди. Анга кёре уа адамла алагъа атла да атайдыла. Сёз ючюн, Къушбурун, Айыубаш, Жугъутур дегенча.

Аланы суратчысы табийгъат кесиди. Кёп жылланы жауунла жууа, желле тарай, ала алай ишленнгендиле. Башхача айтханда, адам къолу тиймей. Алай таулада, элле тийрелерибизде окъуна ма бу ташча сейир затла да тюбей турадыла. Муну юсюндегилени суратчылары уа желле бла жауунла тюйюлдюле, буруннгулу адамларыбызны къол ызларыдыла. Былай къарасанг, бир тюрлю белгилеге, тамгъ алагъа да ушайдыла. Огъесе бир тюрлю жазыумуду,ким билсин? Алгъыннгы адамларыбыз келир тёлюлеге жазгъан таш письмола уа болурламы? Соруула кёпдюле. Алай бир зат шартды - муну суратчысы табийгъат тюйюлдю, адамды.

Таш къагъыт бизни заманнга дери жетгенди. Бузула тургъан жерчиклери да бардыла. Алай алыкъа аланы алгъыннгы халгъа келтирирге боллукъду. Быллай ишде ангылаулары болгъан алимле, аны къолгъа алып, таш юсюндеги жазыуланы окъуялсала, халкъыбызны тарыхыны бир белгисиз бетин ачыкъларыкъ сунабыз.

Таш Кёнделен тийресиндеди. Алимлени сакълайды. Суратын а редакциягъа Солтанланы Магомет келтиргенди.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

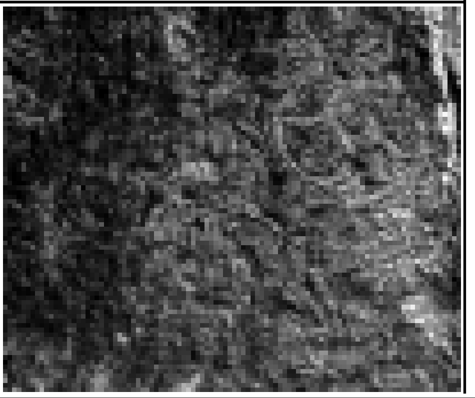

СПЕЦИАЛИСТ БЛА УШАКЪ

Ауруулу ана саулукълу бала табалмаз

Нальчик шахарны ючюнчю номерли поликлиникасыны акушер-гинекологу А.А. Нагоева бек иги специалистге саналады. Анга тюбеп, тиширыу саулугъун сакълар ючюн, не зат этерге керек болгъаныны юсюнден сёлешгенбиз.

- Алёна Абубовна, бусагъатда тиширыуланы кёбюсю базарлада сюелип, башларын алай кечиндиредиле. Ол аланы саулукъларына заран саламыды?

- Сёзсюз, салады. Кёбюсю ауруулары озгъандан сора келедиле. Рынокланы къатларында поликлиникала болсала эди, баям, ала заманында болушургъа боллукъ эдиле.

Дагъыда башха проблема: мен рецепт жазсам, кёпле багъалы дарманла алыргъа ахчалары болмагъанын айтадыла. Аланы алышындырлыкъ учузуракъ дарманла излерге тюшеди.

- «Саулукъ сакълау» миллет проектни хайырындан арт жыллада поликлиникада оборудование тюрленнгенмиди?

- Хау, алгъыннгы халибиз бла тенглешдиргенде, бусагъатда кёп да онглубуз. Кёп анализле этебиз. Иги аппаратурабыз болгъаны бек къууандырады.

Алай жарсытхан затла да бардыла. Мен гинеколог болуп онеки жыл ишлейме. Алгъын саусузла шёндюча кёлсюзле тюйюл эдиле. Бусагъатда уа хар врачха психолог да болургъа керекди. Бирбирле кеслерине къаратыргъа угъай, ушакъ этерге, ариу сёз эшитирге келген сунама.

- Бегирек кимле бла къыйналасыз?

- Жангы келинле бла. Бизни республикада жаш бла къыз юйюр къурай эселе, алгъа, анализле берип, саулукълары не халда болгъанларын билген тёре жокъду. Битеу дунияда уа ол тёре жюрюйдю. Ауурлугъу болгъан жаш тиширыу келсе, анализле уа аны инфекциясы болгъанын ачыкъласала, саулугъуна бакъдырыргъа сюймей тохтайды. «Сабийге антибиотикле хата этерикдиле», - дейдиле. Инфекция уа этерик тюйюлмюдю хата? Алгъа кесини саулугъуна къаратып, артда уа сабий къайгъылы болургъа керекди.

Бир-бирде келинле: «Къайын анам бакъдырыргъа къоймайды», - дейдиле. Аланы чакъырсам: «Биз поликлиникалагъа, больницалагъа бармай тапханбыз сабийлени», - дейдиле.

Заманла тюрленнгендиле. Жаш адамланы къылыкълары да. Низамсызлыкъ, тыйгъычсызлыкъ - инфекцияланы баш сылтауларыдыла. Толу акъыллы, саулукълу сабийни излегенле бек алгъа кеслерин ариу жюрютюрге, низамлыла болургъа керекдиле. Жангы къуралгъан жюз жаш юйюрден жаланда бешиси сабий къайгъыгъа киргинчи, саулукъларына къаратадыла.

Бизни республикада менталитет бла байламлы дагъыда бир проблема барды: кеслерини саулукъларына къаратханланы асламысы тиширыуладыла. Алай инфекциялагъа бакъгъанда, тиширыугъа да, аны эрине да бирге багъаргъа керекди.

- Сизде эсепде тургъан сабий табарыкъ тиширыуланы жыл санлары къаллайды?

- Кёбюсю жыйырма-отузжыллыкъладыла. Алай онбеш, къыркъ бешжыллыкъла да боладыла. Алыкъа мени аллыма келген бир тиширыугъа да: «Сени сабийинг боллукъ тюйюлдю», - демегенме. Бу сёзлени айтыргъа врачны эркинлиги жокъду. Билемисиз, бирде, мен гинекологча умут юзген кезиуюмде, тиширыуну къарыны болуп къалады. Сынаулу врачла биледиле: жашауда, ол санда медицинада да, сейирлик ишле боладыла.

- Алёна Абубовна, кёп саусузла больницагъа тюшселе, жаланда анализлени бергинчи окъуна ыйыкъ озады деп жарсыйдыла.

- Бу проблеманы кетерир ючюн, биз больницада операциягъа жиберген саусузну анализлерин толусунлай поликлиникада этебиз. Аллай башламчылыкъ стационар багъыуну иги да къысхартады.

Бусагъатда поликлиникаланы кёбюсюнде кюндюзгю стационарла ачылгъандыла. Аланы хайырларындан тиширыула кюндюз бакъдырып, ингирде уа юйлерине, сабийлерине къарайдыла. Алай бизни поликлиникабызда алыкъа аллай онг жокъду. Болсада Искожда бешинчи поликлиника бла байламлыкъ жюрютебиз да, ала бизни саусузларыбызгъа да жерле табадыла.

- Бир ауруугъа битеу врачла да бирчамы багъаргъа керекдиле?

- Угъай, багъыу ишде шаблонла жокъдула. Хар саусузгъа багъыу амал энчиди. Жангы дарманланы да мен бек сакъ хайырланама. Рекламада айтылгъаннга ийнаныргъа жарамайды. Алгъа биреуде кёреме да, бюсюресем, сора башха саусузгъа да жазама ол дарманны.

Адамны жыл санын, гинекология бла байламлы ауруудан сора не затдан къыйналгъанын, дарманлагъа аллергиясы болгъанын бла болмагъанын, башха затланы да эсге алыргъа керекди. Болушалгъан хар адамыбызгъа къууаннганыбыз да анданды.

- Медицина терк айныгъан илмумуду?

- Болмагъанча терк. Беш жылны ичинде Москвада усталыкъны ёсдюрген курслагъа юч кере баргъанма. Алада бизге лекцияла окъугъан профессорланы хар сёзлерине эс бургъанма. Ишин сюйген адам жаны сау къадарда окъугъанлай турлукъду.

Мени атам кёп жылланы бу поликлиникагъа башчылыкъ этип тургъанды, анам мында физиотерапевт болгъанды. «Ким да бол, врач болмаансы, болмагъанча къыйын ишди», - деучю эдиле. Алай мен бу усталыкъны сайлагъаныма бир кере да сокъуранмагъанма.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

Билдириу

Улутхала излегендиле

Коррупциягъа къажау кюрешни Россейни Президенти къабыл кёрген миллет планына тийишлиликде РФ-ни ФСБ-сыны КъМР-де управлениясы МВД-ны кеси къоркъуусузлукъ жаны бла бёлюмю бла бирге бир ненча операция бардыргъанды. Ала право сакълаучу органлада ишлегенлени араларында улутха алгъанланы ачыкълар мурат бла къуралгъандыла.

Алай бла 28-чи майда КъМР-де МВД-ны УГИБДД-сыны эки офицери республикада жашагъан биреуленден, жолда жюрюуню жорукъларын бузгъанса деп, сылтау этип, ахча беририн излеген заманда тутулгъандыла.

Аны экинчи кюнюнде уа Россейни жууапха тартыуну юсюнден сюдню оноуун толтургъан федеральный службасыны (ФСИН) КъМР-де управлениясыны къуллукъчусу терсленнген адамдан 25 минг сом келтирсенг, болжалдан алгъа ычхындырырча этерме деп къысханы ючюн тутулгъанды.

РФ-ни прокуратурасында следствие комитетни Нальчик шахарда бёлюмю Россейни уголовный кодексини 290-чы статьясына тийишлиликде, башхача айтханда, улутха алгъанлары ючюн ол эки иш бла байламлы уголовный ишле ачхандыла, тинтиуле барадыла.

КъМР-ни право сакълаучу органларыны бир информация арасы.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ:КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЛИКАЛАНЫВладимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары), БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары),БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приёмныйи - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууаплы секретарь -42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:

Жамауат-политика жашауну бёлюмю- 42-67-68,42-24-02.
Экономиканы бёлюмю - 42-66-73.
Культураны бёлюмю - 42-75-82.
Социальный политиканы бёлюмю - 42-66-76, 47-27-59.
Жангылыкъланы бла спортну бёлюмю - 47-26-39, 42-66-71 .
Письмоланы, рекламаланы эм билдириулени бёлюмю - 42-37-94.
Тилманчланы бёлюмю-47-31-28. Сурат алыучу бёлюм - 42-68-72.
Бухгалтерия - 42-30-87
Операторла - 47-26-28, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерацияны басманы юсюнден Законуна тийишлиликде, материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июньда регистрация этилгенди.
Регистрация номер —Н-0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Информация коммуникацияла, жамауат биригиулени эм жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосуну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: 42-06-51, 42-19-97

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: 42-69-34

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады. 21.00 сагъатда къол салыннганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Мокъаланы Зухура - дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; Зезаланы Лида (1,2-чи бетле), Акушуланы Феруза (3,4-чю бетле) - корректорла.

Тиражы 3850 экз. Заказ № 1755

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:

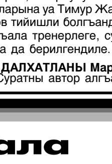

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5